

Статистика валового сільськогосподарського виробництва: методичні аспекти

У статті розглянуто наукові основи понять та питань, пов'язаних із методикою розрахунку обсягу виробництва валової продукції сільського господарства. На основі статистичних даних здійснено аналіз ефективності виробництва валової продукції за категоріями господарств.

Ключові слова: статистика сільського господарства, валова продукція, рентабельність, прибуток, статистичний аналіз, система показників, ефективність діяльності, аграрний сектор.

У сучасному суспільстві в умовах економічних реформ та інтеграційних процесів зростає роль сільськогосподарської статистики як одного з найважливіших важелів державного управління національною економікою. За цих умов статистика стає не тільки джерелом інформації про найважливіші явища і процеси, що відбуваються в аграрній галузі, а й вагомим знаряддям ефективного управління цими явищами та процесами.

Сільське господарство як одна з головних галузей економіки України посідає особливе місце у соціально-економічному розвитку країни. Додатковим стимулом та випробуванням для аграріїв є набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі (СОТ). З погляду на це сьогодні особливо значення набуває підвищення ефективності системи державного регулювання аграрного сектору, яка має бути спрямована на створення сприятливих умов для залучення приватного капіталу у вітчизняне сільськогосподарське виробництво, підвищення якості агропродукції та її конкурентоспроможності.

Усі ці аспекти набувають особливого значення з підписанням політичної частини асоціації України з ЄС. Сільське господарство – складний і різноманітний об'єкт, який складається з комплексу взаємопов'язаних галузей. Основне завдання сільського господарства як галузі матеріального виробництва – надійне забезпечення потреб населення в продовольстві, а промисловості – в сільськогосподарській сировині.

Одним із чинників для прийняття зважених та обґрунтованих управлінських рішень в аграрній галузі є аналіз якісних та достовірних статистичних даних, що характеризують явища, процеси, динаміку і тенденції цієї галузі. Методологічним обґрунтуванням, збиранням, зведенням та обробленням таких даних в Україні займається система органів державної статистики.

Сільське господарство – це галузь народного господарства, де працюють робітники з використанням специфічних засобів виробництва – землі, рос-

лин і тварин – виробляються нові матеріальні блага у вигляді продуктів рослинництва і тваринництва. Сільське господарство є також провідною галуззю агропромислового комплексу (АПК) України – сукупності галузей, що забезпечують виробництво, зберігання, перероблення і реалізацію сільськогосподарської продукції для кінцевого споживання.

На думку автора, економіко-статистичний аналіз результатів діяльності агропідприємств має ґрунтуватися на статистичних даних, що виробляються Держстатом України, а також адміністративних даних інших міністерств, комітетів та відомств. У вітчизняній практиці немає єдиного підходу до оцінювання результатів діяльності та виробництва аграрних підприємств. Необхідність комплексного аналізу, який урахуватиме всі складові сільськогосподарського виробництва, особливо екологічну, зумовлена потребою суспільства у забезпеченні його продовольчої безпеки.

Проблемам підвищення ефективності аграрного виробництва значну увагу приділено в дослідженнях М. В. Зубця, В. П. Ситника, П. Т. Саблука, Г. М. Підлісецького, В. С. Шебаніна, В. М. Петрова та інших вітчизняних і зарубіжних учених. Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблеми залишається низка дискусійних питань щодо економічної ефективності аграрних підприємств, зокрема з урахуванням організаційної структури аграрного сектору України та вступу її до (СОТ) [1; 2; 3].

У ході реалізації четвертої довгострокової програми “Стратегія розвитку державної статистики на період до 2012 року” було розв'язано низку важливих проблем, ключовою з яких є проблема більш повного задоволення інформаційних потреб суспільства в якісній статистичній інформації, зокрема сільськогосподарській, шляхом підвищення доступності та зрозумілості статистичних даних і методології їх складання. Реалізація цієї програми сприяла подальшому розвитку соціально-економічних

відносин, становленню громадянського суспільства та процесам європейської інтеграції України.

За роки незалежності України в її сільському господарстві відбулися кардинальні зміни. Змінилися відносини власності і господарювання, економічні реформи дали змогу сформувати основи багатокладної економіки, реформувати економічні відносини в агропромисловому комплексі, удосконалити його господарський механізм, здійснити земельні перетворення, сільськогосподарські виробники стали вільними у виборі форм і методів ведення господарства. Але ці зміни супроводжувалися безпрецедентним падінням сільськогосподарського виробництва, його інтенсифікації і доходності, рівня життя сільського населення, споживання продуктів харчування міським населенням, зростанням безробіття сільського населення тощо.

На сьогодні в Україні статистика сільського господарства представлена двома категоріями виробників продукції сільського господарства (товаровиробників) – сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення. Сільськогосподарські підприємства – юридичні особи або їхні відокремлені підрозділи, що займаються сільськогосподарським виробництвом, незалежно від підпорядкування, організаційно-правових форм господарювання та основного виду діяльності. Ця категорія підприємств включає державні підприємства, господарські товариства, кооперативи, приватні, фермерські господарства та інші підприємства, що займаються сільськогосподарським виробництвом.

Господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції, а також фізичні особи – підприємці, які здійснюють діяльність у галузі сільського господарства. Створені в Україні форми господарювання відповідають вимогам різного бізнесу – великого, середнього та дрібного.

Одним із основних показників, що використовуються для статистичного аналізу результатів сільськогосподарського виробництва, є вартість валової продукції у цінах 2010 року, що дозволяє розраховувати низку вартісних економічних показників для характеристики рівнів річної, денної, годинної продуктивності праці, фондовіддачі основних і оборотних засобів, фондомісткості виробництва, темпів зростання окремих якісних показників сільського господарства в цілому та за галузями (рослинництво і тваринництво) і підприємствами, а також досліджувати тенденції цих показників [4; 5].

Валова продукція сільського господарства – це вартісне вираження продукції рослинництва та тваринництва, виробленої впродовж певного періоду часу. Поряд з товарною продукцією, призначеною для реалізації, вона включає продукти сільськогосподарського походження, спожиті у

процесі виробництва (насіння і корми), а також роботи, пов'язані з вирощуванням урожаю майбутнього року. До складу валової продукції сільського господарства не включається вирощування лісових насаджень, продукція рибальства, рибництва, промислова продукція (навіть якщо вона виготовлена сільськогосподарськими підприємствами, наприклад, масло тваринне, олія, сири, консерви тощо) та продукція забою худоби (м'ясо, шкури).

Розрахунок валової продукції сільського господарства здійснюється шляхом вартісного оцінювання кожного окремого виду сільськогосподарської продукції, незалежно від місця й умов його виробництва, за однією і тією ж ціною. Це дає можливість запобігти впливу різниці в регіональних цінах на один і той самий вид сільськогосподарської продукції та проводити порівняльний аналіз на національному та регіональному рівнях за основними видами діяльності сільського господарства (рослинництво, тваринництво) та категоріями виробників продукції сільського господарства.

Перелік видів сільськогосподарської продукції, на основі якого здійснюється розрахунок індексу сільськогосподарського виробництва, та постійні ціни на них розробляються централізовано та затверджуються наказом Державної служби статистики України. Перелік продукції готується на основі КВЕД (01.1–01.5) і є єдиним для усіх регіонів країни. За постійні ціни обираються ціни року, прийнятого за основу для порівняння. Зміна постійних цін зазвичай відбувається один раз на п'ять років.

Загальнодержавні постійні ціни на продукцію сільського господарства розраховуються як середньозважені ціни товарної та нетоварної частин валової продукції сільського господарства: товарна частина продукції оцінюється за фактичними цінами реалізації, нетоварна в сільськогосподарських підприємствах – за цінами фактичної собівартості, в господарствах населення – умовно за середньотоварними цінами [4; 5].

Для розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва загальний обсяг валової продукції можна отримати двома взаємопов'язаними та взаємозамінними методами агрегації. Перший метод – спочатку проводиться розрахунок обсягів виробництва продукції за видами діяльності сільського господарства в розрізі категорій господарств – виробників продукції, а потім формуються підсумки в цілому для сільського господарства. Другий метод – спочатку проводиться розрахунок обсягів виробництва продукції за категоріями господарств у розрізі видів діяльності сільського господарства, а потім формуються підсумки в цілому для сільського господарства. Ці методи можуть використовуватися разом для контролю і перевірки.

Інформаційною базою для розрахунку річного обсягу валової продукції сільського господарства у постійних цінах за окремими категоріями аграр-

них товаровиробників є дані таких державних статистичних спостережень та розрахунків:

- ф. № 29-сг (річна) “Підсумки збору врожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду на 1 грудня 20 _ року”;
- ф. № 24 (річна) “Стан тваринництва за 20 _ рік”;
- ф. № 21-заг (річна) “Реалізація сільськогосподарської продукції за 20 _ рік”;
- ф. № 50-сг (річна) “Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 20 _ рік”;
- ф. № 4-сг (річна) “Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 20 _ року”;
- розрахунки обсягів виробництва в господарствах населення, які здійснюються відповідно до затверджених методик;
- інструментарій проведення розрахунків основних показників обсягів виробництва продукції тваринництва у господарствах усіх категорій;
- адміністративні дані.

На сьогоднішній день аграрний сектор економіки представлений 55,9 тис. сільськогосподарськими підприємствами та 5,1 млн. домогосподарств населення. Позитивну роль у стабілізації виробництва відіграють господарства населення. У часи реформування аграрного сектору, коли в сільськогосподарських підприємствах спостерігався значний спад виробництва, вони забезпечили його відносну стабільність, значною мірою компенсувавши зменшення виробництва в сільськогосподарських підприємствах і в усіх категоріях господарств. В останні

роки активно розвиваються нові господарські формування, що створюються шляхом оренди землі потужними промисловими, фінансовими і сервісними структурами, які інвестують кошти у виробничу та соціальну сферу села. Особливістю таких великих за розмірами підприємств є те, що вони матимуть змогу організовувати перероблення сільськогосподарської сировини й уникати монопольного економічного впливу переробних підприємств, раціональніше використовуватимуть наявну техніку.

За попередніми розрахунками, у 2013 році у сільському господарстві отримано 13,7% приросту загального обсягу продукції сільського господарства. Тенденція нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва відмічалася в усіх регіонах України (від 1,1 до 41,3%), крім Львівської області, де обсяги виробництва сільськогосподарської продукції залишилися на рівні 2012 року. Загальні обсяги продукції збільшилися як на сільськогосподарських підприємствах (на 20,7%), так і в господарствах населення (на 6,4%). Значний приріст обсягів на підприємствах підвищив їхню частку у загальному виробництві продукції сільського господарства до 53,8% (проти 50,7% у 2012 р).

Створення господарських структур ринкового типу відіграло позитивну роль у збільшенні виробництва продукції на сільськогосподарських підприємствах. Якщо у 2000 році сільськогосподарськими підприємствами було вироблено продукції на 57,9 млн. грн., у 2010 р. – на 94,1 млн. грн., то у 2013 р. – на 136,5 млн. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства в Україні [6; 7]

(млн. грн.)

Роки	Продукція сільського господарства			Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	усі категорії господарств	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	усі категорії господарств	сільськогосподарські підприємства	господарства населення	усі категорії господарств	сільськогосподарські підприємства	господарства населення
1990	282774,2	199161,3	83612,9	145502,0	117938,0	27564,0	137272,2	81223,3	56048,9
2000	151022,2	57997,7	93024,5	92838,9	45791,0	47047,9	58183,3	12206,7	45976,6
2001	166426,5	69570,6	96855,9	104281,7	56057,0	48224,7	62144,8	13513,6	48631,2
2002	168423,7	67867,0	100556,7	102766,5	52738,5	50028,0	65657,2	15128,5	50528,7
2003	149896,9	50524,6	99372,3	88251,3	37069,6	51181,7	61645,6	13455,0	48190,6
2004	179426,5	71991,0	107435,5	117471,0	57644,4	59826,6	61955,5	14346,6	47608,9
2005	179605,8	72764,7	106841,1	114479,9	55677,0	58802,9	65125,9	17087,7	48038,2
2006	184095,8	78793,0	105302,8	116597,7	59071,8	57525,9	67498,1	9721,2	47776,9
2007	172129,7	74432,9	97696,8	105979,5	53076,7	52902,8	66150,2	21356,2	44794,0
2008	201564,0	101451,2	100112,8	136277,1	78993,1	57284,0	65286,9	22458,1	42828,8
2009	197935,9	96273,6	101662,3	129908,3	71275,2	58633,1	68027,6	24998,4	43029,2
2010	194886,5	94089,0	100797,5	124554,1	66812,7	57741,4	70332,4	27276,3	43056,1
2011	233696,3	121053,7	112642,6	162436,4	92138,4	70298,0	71259,9	28915,3	42344,6
2012	223254,8	113082,3	110172,5	149233,4	82130,2	67103,2	74021,4	30952,1	43069,3
2013	253732,7	136514,1	117218,6	176181,0	102825,2	73355,8	77551,7	33688,9	43862,8

Якщо у 2000 році сільськогосподарські підприємства виробили 29,1% продукції до 1990 року, а домогосподарства – 111,3%, то у 2013 році різниця дещо скоротилася, і ці показники виробництва становили 68,5% та 140,2% відповідно (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси виробництва валової продукції сільського господарства в Україні [6; 7]

Роки	Продукція сільського господарства			Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	усі категорії господарств	сільсько-господарські підприємства	господарства населення	усі категорії господарств	сільсько-господарські підприємства	господарства населення	усі категорії господарств	сільсько-господарські підприємства	господарства населення
1990 рік = 100									
2000	53,4	29,1	111,3	63,8	38,8	170,7	42,4	15,0	82,0
2001	58,9	34,9	115,8	71,7	47,5	175,0	45,3	16,6	86,8
2002	59,6	34,1	120,3	70,6	44,7	181,5	47,8	18,6	90,2
2003	53,0	25,4	118,8	60,7	31,4	185,7	44,9	16,6	86,0
2004	63,5	36,1	128,5	80,7	48,9	217,0	45,1	17,7	84,9
2005	63,5	36,5	127,8	78,7	47,2	213,3	47,4	21,0	85,7
2006	65,1	39,6	125,9	80,1	50,1	208,7	49,2	24,3	85,2
2007	60,9	37,4	116,8	72,8	45,0	191,9	48,2	26,3	79,9
2008	71,3	50,9	119,7	93,7	67,0	207,8	47,6	27,6	76,4
2009	70,0	48,3	121,6	89,3	60,4	212,7	49,6	30,8	76,8
2010	68,9	47,2	120,6	85,6	56,7	209,5	51,2	33,6	76,8
2011	82,6	60,8	134,7	111,6	78,1	255,0	51,9	35,6	75,5
2012	79,0	56,8	131,8	102,6	69,6	243,4	53,9	38,1	76,8
2013	89,7	68,5	140,2	121,1	87,2	266,1	56,5	41,5	78,3

Рівень ефективності використання земельних ресурсів оцінюється за валовою продукцією сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь (рис. 1). Так, у 2013 році порівняно з 2009 роком виробництво валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогоспо-

дарських угідь зросло на 28,7%. Це свідчить про нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зростання урожайності сільськогосподарських культур та збільшення виробництва продукції тваринництва.

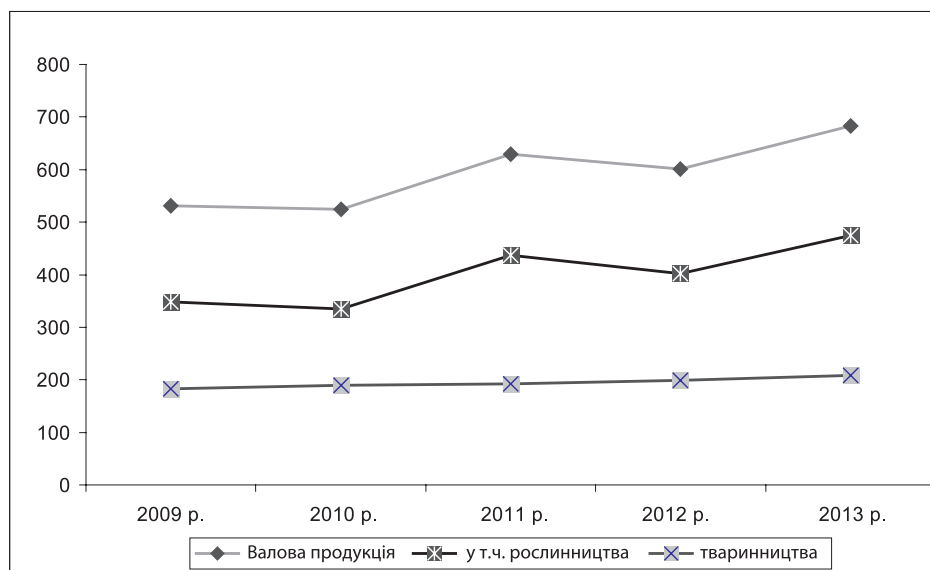

Рис. 1. Виробництво валової продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.

Що стосується ефективності виробництва, то за попередніми підсумками господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у 2013 році загальний рівень рентабельності їх основної діяльності (без урахування бюджетних дотацій і виплат) склав 11,5% проти 20,2% у попередньому році. Рентабельність виробництва рослинницької продукції склала 11,3%, що наполовину менше ніж

у 2012 році. У тваринницькій галузі традиційно рентабельним залишається вирощування свиней на м'ясо та виробництво молока та яєць. У 2013 році прибутковість молока зросла у 5,8 разів. Залишається збитковим виробництво м'яса великої рогатої худоби та птиці. Дані щодо ефективності сільськогосподарського виробництва в Україні наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні [8]

	2008 р.	2010 р.	У середньому за 2008–2010 рр.	2012 р.	У середньому за 2011–2012 рр.
Продукція сільського господарства					
Повна собівартість, млн. грн.	40704,4	60382,2	50924,1	98693,0	86223,6
Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	46166,5	73133,3	59368,5	118892,3	106286,2
Рівень рентабельності (збитковості), %	13,4	21,1	16,1	20,5	23,7
Продукція рослинництва					
Повна собівартість, млн. грн.	27792,4	42674,5	35971,6	76537,9	65120,5
Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	33243,1	54050,4	43691,9	93567,7	82296,7
Рівень рентабельності (збитковості), %	19,6	26,7	21,1	22,3	27,3
Продукція тваринництва					
Повна собівартість, млн. грн.	12912,0	17708,3	14952,7	22155,1	21103,1
Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	12923,4	19082,9	15676,6	25324,6	23989,5
Рівень рентабельності (збитковості), %	0,1	7,8	4,6	14,3	13,7

Якщо у 2008–2010 рр. сільськогосподарські підприємства мали середньорічний рівень рентабельності 16,1%, то у 2011–2012 рр. він складав 23,7%. Порівняно з 2008–2010 рр. зріс у 1,8 разів чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (табл. 3).

Отже, по-перше, можна стверджувати, що роль сільського господарства в економіці України ще не є достатньо високою. А сільськогосподарські підприємства опинилися в нерівних умовах з іншими галузями економіки країни. Створені господарські формування з теоретичної і практичної точки зору є ефективними структурами, які слід удосконалювати в напрямі поєднання інтересів виробників і власників землі. По-друге, на сьогодні важливим

моментом є ступінь використання в аналітичній практиці даних сільськогосподарських статистичних спостережень, які збираються системою державної статистики України. Адже показники звітності не дозволяють проводити повний статистичний аналіз ефективності сільськогосподарського виробництва агроформувань з урахуванням їхньої спеціалізації. Проблема розмежування підприємств за спеціалізацією в Україні є недостатньо дослідженою, оскільки існує питання щодо відповідності критеріїв включення підприємств до напрямку спеціалізації. Вирішення цих питань сприятиме удосконаленню сільськогосподарської статистики та порівнянності її показників, отриманих від усіх статистичних спостережень.

Список використаних джерел

1. Саблук П. Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 8–16.
2. Петров В. М. Розвиток агротехнологій і технічна політика у сільському господарстві / В. М. Петров // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 36–40.
3. Зубець В. М. Розвиток інноваційний процесів в агропромисловому розвитку / М. В. Зубець, С. О. Тивончук. – К. : Аграрна наука, 2004. – 192 с.
4. Методика визначення постійних цін для розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва; затверджена Наказом Державного комітету статистики 22.12.2011 р. № 363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> Назва з титул. екрана.
5. Методика розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва; затверджена наказом Державного комітету статистики 16.02.2009 р. № 53, зі змінами, затвердженими наказом Державного комітету статистики 19.07.2010 р. № 288 та Наказом Державної служби статистики України 07.05.2013 р. № 140. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> Назва з титул. екрана.
6. Сільське господарство України у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> Назва з титул. екрана.
7. Валова продукція сільського господарства України за 2013 рік : [стат. бюл.] /за ред. О. М. Прокопенка; Держстат України. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агенство”, 2014. – 21 с.
8. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/> Назва з титул. екрана.